

נסיעת אחות לבית חולים בשבת וחזרתה לביתה

הצגת הבעיה

אחות שעובדת בבית חולים חייבת להשתתף בתורניות ביום, בלילה ואף בשבת. לפעמים ההגעה לבית החולים כרוכה בחילול שבת. בבית החולים שבו היא עובדת יש בשבת הסעות לאחיות נהוגות על ידי נהג גוי, אולם האחות מתעתדת לעבור לגור ביישוב מבודד שאליו לא מגיעות ההסעות, וכדי להגיע למקום ההסעה (וכן לחזור משם לביתה) עליה להגיע ליישוב הסמוך לאותו מקום, המרוחק מספר קילומטרים מביתה העתידי. נשאלות השאלות:

א. האם הנסיעה לבית החולים מותרת בשבת? מה הדין לגבי החזרה לבית בתום המשמרת?

ב. האם מותר להשתמש בהסעות שמארגן בית החולים? האם יש הבדל בין מקרה שהנהג הוא יהודי לבין מקרה שהנהג הוא גוי?

ג. האם יש להשתדל להתארח עם המשפחה בקרבת בית החולים בשבתות כדי להימנע מחילול השבת?

התשובות לשאלות לעיל עשויות להשפיע על החלטתה אם לגור באותו יישוב. כמו כן, האחות ציינה שעבודתה בבית החולים תהיה כנראה זמנית, והיא מתעתדת לאחר מספר שנים להפוך להיות אחות בקהילה, דבר שאניו מצריך משמרות וחילולי שבת, והיא שואלת האם מחשבה זו עשויה להשפיע על התשובה.

ראשית, נחלק את הדיון בין נסיעה לבית החולים למשמרת בשבת לבין חזרה מהמשמרת בשבת. כמובן, אני יוצא מתוך הנחה ברורה ומוסכמת, שעבודת האחות בבית החולים בשבת יש בה משום פיקוח נפש, ואין מדובר רק על צרכי פרנסה.

א. נסיעה לבית החולים

כיוון שאחות בבית החולים מטפלת בחולים, והטיפול נצרך משום פיקוח נפש, אזי הנסיעה לבית החולים מותרת. וכן כתוב ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' שכח סעי' ב):

מי שיש לו חולי של סכנה, מצוה לחלל עליו את השבת; והזריז, הרי זה משובח; והשואל, הרי זה שופך דמים.

אמנם הרמ"א הוסיף שם (סעי' יב): 'אם אפשר לעשות על ידי גוי בלא איחור כלל, עושין על ידי גוי, וכן נוהגים'. ומכל מקום, אם אין אפשרות להגיע לבית החולים על ידי נהג גוי, מותר להגיע על ידי ישראל. אלא שיש לשאול, אם ניתן להגיע לפני שבת למקום קרוב לבית החולים, וכך לא יהיה צורך לחלל שבת; האם צריך לעשות כן? בעניין זה כבר פסק הגרש"ז אויערבאך זצ"ל¹ שאין אדם צריך לטרוח טרחה יתרה לפני שבת על מנת להימנע בשבת מחילול שבת לצורך פיקוח נפש. כיוון שוודאי שהגעה לפני שבת למקום הקרוב לבית חולים כדי להימנע מחילול שבת כל פעם, יש בה טרחה רבה של המשפחה, נראה שמותר לאחות ולמשפחתה להישאר במקומם בשבת, ולנסוע בשבת עצמה למקום ההסעה או לבית החולים, גם אם אין אפשרות לעשות זאת על ידי נהג גוי. אמנם יש להוסיף שיקול נוסף לתשובה: דבריו של הגרש"ז אויערבאך נאמרו במצב של צורך חד פעמי לחלל שבת למטרת פיקוח נפש. בשאלה כאן מדובר על מעין 'התניה', לחלל שבת בקביעות. הניסיון מלמד שכאשר מדובר על חילול שבת מתמיד, גם אם יש בו צורך, המנגנונים הנפשיים של האדם נשחקים, ומקשים עליו מאוד את ההבדלה בין שבת ליום חול. כך הוא עלול לחלל שבת גם במצבים הרגילים שאין בהם פיקוח נפש.² לכן הכלל הוא שיש לעשות מאמצים גדולים כדי להימנע מנהיגה עצמית בשבת (כולל השתדלות לנסוע למקום קרוב לבית החולים בשבתות הללו, או מציאת פתרונות אחרים, כגון נסיעה עם סיור בטחוני שנוסע בהיתר בצירים הללו וכדומה). רק אם אין מוצאים פיתרון אחר, ויש צורך להגיע בנהיגה עצמית, יש לעשות כן. בכל אופן,

¹ שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ז.

² אמנם גם בעבודה בבית החולים יש צורך בחילולי שבת מרובים מחמת פיקוח נפש, אך בכל אופן יש הבדל בין חילול שבת להצלה ישירה ובתוך בית החולים, לבין נהיגה בכבישים בעצם יום השבת בקביעות.

לפני נהיגה עצמית רצוי מאוד להתייעץ עם פוסק על אופן הנהיגה, שכן גם כשיש היתר לחלל שבת לצורך פיקוח נפש, צריך למעט במלאכות האסורות, כל עוד מיעוט המלאכה אינו פוגע בנהיגה בטוחה.

ב. חזרה מבית החולים

לגבי החזרה לבית בתום התורנות בשבת, הדברים מורכבים יותר, כיוון שבחזרה עצמה אין כלל פיקוח נפש. אמנם בעניין זה למדנו (שלחן ערוך, או"ח סי' שכט סעי' ט): 'כל היוצאים להציל חוזרים בכלי זינם למקומם'. וביאר המ'שנה ברורה' (סי' שכט ס"ק כ) על פי הרמב"ם³ 'כדי שלא להכשילם לעתיד לבוא שלא ירצו להציל עוד', ונחלקו הפוסקים במהות ההיתר: דעת ה'מגן אברהם'⁴ שדין זה שהתירו 'סופם משום תחילתם' (כגון כאן, שלא ירצו להציל אם לא יתירו להם לחזור), נאמר רק באיסורי דרבנן (כגון חזרה מחוץ לתחום); וכן כתבו פוסקים רבים נוספים. לעומת זאת דעת ה'חתם סופר'⁵ שיש להתיר חזרה אפילו באיסורי תורה. למעשה, נחלקו הפוסקים בדור הקודם בדין 'מי שיצא להציל' אם מותר לו לחזור למקומו בשבת, ונאמרו בזה שלוש דעות:

1. דעת הגרצ"פ פראנק⁶ שאין כלל היתר לחזור לבית, וכל ההיתר הוא ללוחמים הנמצאים במקום סכנה, אבל בשאר המקרים לא הותר לחזור. אלא ההיתר הוא שאם יצאו מחוץ לתחום (מקרה שבו לאדם רגיל אסור לזוז ממקומו), מותר להם להסתובב בכל העיר שהגיעו אליה ועוד אלפיים אמה, כשאר אנשי אותה העיר.

2. דעת הגרש"ז אויערבך,⁷ הגרא"י ולדנברג⁸ ועוד פוסקים רבים נוספים, שמותר לעבור איסורי דרבנן כדי לחזור, כגון לחזור על ידי נהג גוי, אבל אסור לחזור על ידי נהג יהודי. בעניין זה יש לציין שכאשר נוסעים יותר מ"ב מיל (כשנים עשר ק"מ) מחוץ לעיר, יש חשש איסור תורה של תחומין (ראה שו"ע או"ח סי' תג). חשש זה ניתן לפתור בכך שנסיעה תהיה ברכב מסחרי, שגובה הרצפה שלו הוא מעל עשרה טפחים (כ-80 ס"מ),⁹ שכן אין תחומין למעלה מעשרה טפחים. בכל אופן, מובן שיש לבדוק את גובה רצפת הרכב לפני שבת.

3. דעת הגר"מ פיינשטיין¹⁰ שבמקום שיש חשש שלא יבואו להציל אם לא יתירו להם לחזור, מותר אפילו לעבור איסור תורה כדי לחזור.

למעשה, הדעה שמקובל להורות היא הדעה האמצעית, שמותר לחזור רק באיסורי דרבנן, כגון על ידי נהג גוי. אמנם בשעת צורך גדול מסתמכים על דברי ה'אגרות משה' שהתיר לחזור אפילו בחילול שבת מן התורה. וכך כתב בעצמו ה'ציץ אליעזר' (חלק כא שם), שמי שרוצה לסמוך על היתרו של ה'אגרות משה', יש לו על מה לסמוך ואין מוחים בידו. אולם אף אם נגדיר את הנידון בשאלה שלפנינו כצורך גדול, בכל זאת יש כמה סיבות להחמיר בשאלה זו:

1. ה'ציץ אליעזר' במקום אחר (חלק כב שם), כתב שאפשר להסתמך על היתרו של ה'אגרות משה' רק במקרים נדירים, כשאין אפשרות למצוא גוי וכדומה, ולא בקביעות.

³ רמב"ם, הל' שבת פ"ב הכ"ג.

⁴ מג"א, סי' תצז ס"ק יח.

⁵ שו"ת חתמ"ס, ח"א סי' רג וח"ה סי' קצד.

⁶ שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' י.

⁷ שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ז-ח, וח"ב סי' ס אות יח.

⁸ שו"ת ציץ אליעזר, ח"ח סי' טו, ח"א סי' לט, חכ"א סי' נט, חכ"ב סי' צה.

⁹ אמנם יש דעות (שיטת ה'חזון איש') שעשרה טפחים הם 96 ס"מ, אך מלבד העובדה שהשיטה המקובלת יותר להלכה היא השיטה המסתפקת ב-80 ס"מ, השאלה אם תחומין של י"ב מיל הם דין תורה או שמהתורה אין כלל איסור תחומין - שנויה במחלוקת, ואין בה הכרעה הלכתית ברורה. ויש לצרף את השיטות הסוברות שבכל מקרה מדובר באיסור דרבנן, ולהקל בגובה של 80 ס"מ. כמו כן, אמנם במקום שיש איסור תחומין מן התורה, אנו חוששים שיש תחומין למעלה מעשרה טפחים (ראה רמ"א או"ח סי' תג), אך יש כאן ספק כפול – שמא הלכה שאין זה מן התורה, ואם הלכה שזה מן התורה, שמא הלכה שאין תחומין למעלה מעשרה טפחים, ובמקום בו מתירים אמירה לנוכרי יש להתיר גם נסיעה למעלה מעשרה טפחים.

¹⁰ שו"ת אגרות משה, או"ח ח"ד סי' פ.

2. הגרא"י הרצוג¹¹ כתב במפורש שיש לחלק בין מתנדבים, שיש חשש שאם לא יתירו להם לחזור - לא ירצו ללכת, לבין מי עובדים לפרנסתם, שחשש זה אינו קיים בנוגע להם. גם תשובת ה'אגרות משה' דיברה על מתנדבי הצלה, ולא על עובדים שזו פרנסתם. אמנם יש מצבים שבהם שיקול דעתו של רופא עלול להשתבש אם יידע שאין מתירים לו לחזור, אך לא זה המצב בשאלה הנידונה. בשאלה כאן מדובר במשמרות קבועות, שאין מנוס מלהגיע אליהן, וכל החשש הוא חשש כללי, שמא לא יהיו אנשים שירצו ללמוד את המקצוע. בנוסף לכך, לאחר תקופה קצרה של עבודה בבית החולים, האחות מתכננת להמשיך ולעבוד בקהילה. במקרה זה נראה שאפילו אין חשש רחוק לכישלון בפיקוח נפש בהימנעות מן החזרה בשבת, ולפי זה היה מקום לומר שאפילו על ידי גוי אסור לחזור. אך בכל אופן, בחזרה על ידי גוי לכאורה יש מקום להקל.

3. לפעמים יש אפשרות לגור ליד בית החולים ולהימנע ממגורים במקום שאין בו הסעות, ואז אין צורך בחילול שבת. שו"ת 'ציץ אליעזר' (חלק כא שם) נשאל בדיוק על כגון זה, על רופא שעובד בבית חולים בירושלים ורוצה לעבור לגור באפרת, אלא שלשם כך יצטרך לחלל שבת בחזרתו (במקום מגוריו הנוכחי הוא יכול לחזור על ידי גוי). אם אין היתר לחזרה בשבת, הוא מוכן להישאר לגור בירושלים. כתב לו ה'ציץ אליעזר' שבמקרה זה, גם ה'אגרות משה' יודה שלא יעקור את מקום מגוריו, על מנת שלא יצטרך לחלל שבת בחזרתו ולעבור איסור תורה. עולה מכאן, שחזרה על ידי גוי ניתן להתיר (אולם אך ורק ברכב שקרקעיתו היא למעלה מ-80 ס"מ), אולם חזרה על ידי ישראל קשה מאוד להתיר. אם ההסעות על ידי גוי מגיעות רק עד היישוב הסמוך, יש לדאוג לאחת האפשרויות הבאות: 1. יש לדאוג שמשמרות השבת יסתיימו לאחר צאת השבת (אף שיצטרכו לנסוע אליהן בשבת עצמה). 2. כשאין אפשרות - יש לדאוג לשהיית המשפחה בשבת במקום שניתן להגיע אליו על ידי נהג גוי. 3. לחילופין, אם אין בעיה ביטחונית בהליכה לאורך הכביש המוביל ליישוב מן המקום שאליו מגיעה ההסעה (ורק אם אין בעיה כזו!!!), ניתן להקל ולחזור דרכו ברגל, אף שהדרך מהיישוב הסמוך היא יותר מאלפיים אמה, כיוון שזהו איסור דרבנן. בשעת הצורך ניתן אף לטלטל דברים (כגון שתייה וכדומה), בהסתמך על הדעה שאין זו רשות הרבים מן התורה.

למרות האמור לעיל, לעתים מדובר במגורי האחות ביישוב שאין בו איש צוות רפואה זמין, ויש חשיבות בכך שתהיה לפחות אחת מוסמכת ביישוב, לטיפול במקרים רפואיים דחופים. במקרה כזה מותר לאחות לחזור ליישוב ברכבה בשבת, תוך הסתמכות על כך שיש צורך רפואי בחזרתה ליישוב. אף שה'ציץ אליעזר' (חלק ח שם) אינו מקבל סברה זו, בטענה שחולה שיש בו סכנה אינו שכיח, במקום אחר (חלק כא שם) הסכים להתיר לצורך כך.¹² לפעמים מדובר ביישוב קטן בארץ ישראל שנמצא בתחילת התפתחותו, והימנעות ממגורים בו עלולה לפגוע ביישוב ארץ ישראל.¹³ אמנם כמובן, לכתחילה יש לדאוג שיהיה במקום איש צוות רפואה במשך כל השבת, ואז כמובן, אין להתיר את חזרת האחות באיסור תורה.

סיכום

א. מותר לאחות לנסוע בשבת למשמרת בבית החולים. לכתחילה עדיף שהנסיעה תהיה על ידי גוי, אולם אם אין אפשרות כזו או שהדבר כרוך במאמץ מרובה, מותר לנסוע אפילו על ידי יהודי. במקרה חד פעמי מעין זה, אין חיוב לעשות מאמצים מרובים כדי להימנע מהנסיעה בשבת, כגון לשהות בשבת במקום שבו יש הסעה על ידי גוי. אולם באופן כללי, בהיתר הנסיעה על ידי יהודי יש להשתמש במקרים חריגים, ולא לנהוג כן בקביעות.

ב. מותר לחזור בשבת מהמשמרת על ידי נהג גוי וברכב מסחרי (שקרקעיתו גבוהה - למעלה מ-80 ס"מ). אין לחזור מהמשמרת על ידי נהג יהודי או על ידי מעבר על שאר איסורי תורה.

¹¹ שו"ת היכל יצחק, או"ח סי' לב.

¹² במיוחד הדברים נכונים במצב הביטחון של היום.

¹³ ואף שמשום יישוב ארץ ישראל התירו רק אמירה לגוי ולא לעבור על איסורי תורה, מדובר כאן רק בסניף לצירוף ולא בטעם העיקרי, ומכל מקום טעם זה מספיק להתיר את החזרה באיסורי דרבנן, אף במקום שבו אין חשש של: 'נמצאת מכשילן לעתיד לבוא'.

ג. במקרה שבו איסור החזרה על ידי יהודי תגרום לכך שהאחות ומשפחתה יימנעו ממעבר ליישוב קטן ומתחדש, ויש בהימצאות האחות ביישוב חשיבות מיוחדת להתפתחות היישוב, הרי שיש להתיר את החזרה ליישוב, בשבתות שבהן לא נמצא ביישוב איש צוות רפואה אחר.